

2. Adams, G. R. / Gerald R. Adams, Steven A. Fitch // Psychological environments of university departments: Effects on college students' identity status and ego stage development. – Journal of Personality and Social Psychology. – 1983. – Vol. 44. – No. 6. – P. 1266-1275.

УДК.159.9:316.6

Клапішевська С.А.

Інститут післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка, студентка «Вентиляційні системи України», практичний психолог

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ

Представлено аналіз головних підходів до аналізу проблеми задоволеності шлюбом. Показано, що задоволеність шлюбом тісно пов'язана з соціально-психологічним кліматом сім'ї, стійкістю та стабільністю шлюбу. Чинниками задоволеності шлюбом є психологічна сумісність партнерів, відповідність його ролевим очікуванням, соціально-психологічний клімат сім'ї.

Ключові слова: задоволеність шлюбом, подружжя, чинники, соціально-психологічний клімат, сумісність, ролеві очікування

Представлен анализ главных подходов к анализу проблемы удовлетворенности браком. Показано, что удовлетворенность браком тесно связана с социально-психологическим климатом семьи, стойкостью и стабильностью брака. Факторами удовлетворенности браком являются психологическая совместимость партнеров, соответствие его ролевим ожиданиям, социально-психологический климат семьи.

Ключевые слова: удовлетворенность браком, супруги, факторы, социально-психологический климат, совместимость, ролевые ожидания

The analysis of the main going is presented near the analysis of problem of satisfaction by marriage. It is rotined that satisfaction closely related marriage to the social psychological climate of monogynopaedium, firmness and stability of marriage. By the factors of satisfaction marriage is psychological compatibility of partners, accordance rolevim expectations of partner, soc³al'no-psikhologicheskij climate to monogynopaedium.

Keywords: satisfaction by marriage, married couples, factors, socialpsychological climate, compatibility, role expectations

Актуальність. Питання психології міжособистісної взаємодії висвітлені в психологічній літературі досить широко (Л.Я.Гозман, А.І.Донцов, Б.А.Єремєєв, Ю.Н.Карандашев, Я.Л.Коломінський, В.М.Мясищев, М.М.Обозов, В.Н.Панферов, Н.І.Сарджвеладзе та ін.). Водночас подружжя взаємодія є однією з найскладніших та актуальних проблем, яка привертає увагу психологів. Дослідники звернулися до дослідження сім'ї як малої соціальної групи порівняно недавно. Психологічні дослідження сім'ї характеризуються різноманітністю підходів, різноплановістю категорій, що використовуються, невизначеністю і надмірною широтою охоплення подружніх стосунків.

Донині в психолого-педагогічній літературі розроблялися проблеми, пов'язані з особливостями сучасної сім'ї (К.Вітек, С.І.Голод, В.Н.Дружинін, Л.В.Карцева, Л.Б.Шнейдер, Є.М.Черняк), функціями сім'ї (Ю.Є.Альошина, А.Н.Волкова, А.Н.Єлізаров, С.В.Ковальов, М.С.Мацківський, А.Г.Харчев, Е.Г.Ейдемільер, В.В.Юстицький), розподілом подружніх ролей (Ю.Є.Альошина,

О.В.Антонюк, А.Н.Волкова, С.В.Ковальов, С.Кратохвил, В.П.Левкович, Е.Г.Ейдемільер, В.В.Юстицький), сімейною структурою, сімейним лідерством (А.Я.Варга, С.И.Голод, Т.І.Димнова, С.Кратохвил, А.П.Ощепкова, В.Сатір, Т.М.Трапезнікова, Н.Ф.Федотова), спілкуванням в сім'ї (Ю.Є.Альошина, А.І.Антонов, О.О.Бодальов, Л.Я.Гозман, О.О.Кронік, М.М.Обозов, Ю.Б.Рюріков), подружніми конфліктами (С.Кратохвил, М.В.Малярова, В.А.Смехов, Е.Г.Ейдемільер, В.В.Юстицький), проблемою задоволеності шлюбом (Г.Айзенк, Ю.Є.Альошина, М.Аргайл, С.І.Голод, В.В.Столін), проблемою подружньої сумісності (А.К.Дмитренко, М.М.Обозов, А.М.Обозова, Т.М.Трапезнікова) та ін. Разом з тим численні аспекти, що вимагають невідкладного розв'язання, зокрема, пошук головних критеріїв та чинників задоволеності шлюбом, узагальнення одержаних результатів у теоретичні підходи, все ще очікують свого вивчення.

Мета дослідження: здійснити теоретичний аналіз проблеми задоволеності шлюбом та її чинників.

При аналізі задоволеності подружжя шлюбом слід звернутися до аналізу таких понять як соціально-психологічний клімат сім'ї, сумісність, стабільність та стійкість подружніх стосунків.

Розробка питань соціально-психологічного клімату здійснювалася такими дослідниками як О.А.Добриніна, А.Н.Євсєєва, А.П.Ощепка, О.С.Сермягіна, Е.Тійт та ін. Під соціально-психологічним кліматом сім'ї розуміють узагальнену, інтегративну характеристику сім'ї, яка відображає міру задоволеності подружжя основними аспектами життєдіяльності сім'ї, загальним тоном і стилем стосунків [5, с. 37]. Це специфічне утворення виникає всередині групи як результат взаємодії людей. Безпосередній контакт, особистісне спілкування і породжують якісно нові явища, які зустрічаються в психології окремих індивідів, такі як сумісність, наслідування, авторитет, групові цінності [8, с.46]. Поряд з поняттям «соціально-психологічний клімат» зустрічаються інші терміни, якими позначають це явище: «емоційна (психологічна) атмосфера», «сімейна атмосфера», «психологічний (сімейний) клімат», «соціологічний мікроклімат».

Соціально-психологічний клімат сім'ї включає в себе дві складові: емоційний контакт та соціально-психологічна сумісність. Характер емоційної взаємодії між подружжям, дітьми, батьками і дітьми, а також рівень соціально-психологічної сумісності її членів визначає собою і клімат в сім'ї, оскільки є його основними якісними характеристиками. Показником же характеру клімату, його спрямованості і благополуччя є спілкування в сім'ї як соціальної групі [8, с. 59].

Критеріями благополуччя зазвичай розглядають:

- наявність встановлених подружніх почуттів (любові, симпатії, поваги один до одного);
- наявність взаєморозуміння, емоційної і духовної єдності;
- суб'єктивне відчуття щастя, подружня сумісність характерів, смаків, інтересів, ціннісних орієнтацій;
- рольова узгодженість подружжя в реалізації шлюбно-сімейних функцій;
- фізичне і психічне здоров'я обох партнерів;
- задоволеність сексуальними стосунками;
- відсутність конфліктів та сварок;
- стійкість шлюбу в часі, збереження стосунків у важкі часи;
- певний рівень матеріального благополуччя [9, с. 26-27].

Частина критеріїв стосується взаємостосунків між подружжям (включаючи психофізіологічний та духовний компоненти), частина орієнтована на аспекти їхньої взаємодії, частина спирається на об'єктивну оцінку виконання сім'єю її соціальних функцій, частина є суб'єктивною оцінкою подружжям сімейного життя, у тому числі і позасуб'єктивних чинників (житлові та матеріальні умови життя).

У психологічній літературі представлені також чинники сімейного неблагополуччя у вигляді трьох чинників ризику, що викликають руйнування шлюбу та збільшують вірогідність шлюбної дестабілізації:

1) обставини, пов'язані з особистістю партнерів, що беруть шлюб: походження з неповної сім'ї, холодна чи ворожа атмосфера в батьківській сім'ї, міграція з села в місто, неприйнятний вік для вступу в шлюб, деякі риси особистості (неврівноваженість, нестійкість, непрактичність, легковажність);

2) первинна сумісність, обставини і умови знайомства і вступу в шлюб: невідповідність віку подружжя, неоптимальна тривалість дошлюбного знайомства, недостатня тіснота контактів у дошлюбний період, особливості мотивації вступу в шлюб;

3) залежить від першого і другого, але не повністю визначається ними: погані житлові умови, відмінності в цінностях, незбіг уявлень про подружні ролі, несправедливий розподіл домашнього навантаження, сексуальні дисгармонії, зрада та ревнощі, зловживання алкоголем [13].

Найважливішими, на думку Е.Тійт, є цінності подружжя і особистісний рівень їх взаєморозуміння. Знання фахівцями цих чинників дозволяє прогнозувати успішність спільного життя для подружньої пари на кожному етапі її життєвого шляху, а також орієнтувати подружжя в соціально бажаному напрямку.

Поняття сумісності є одним з найбільш розроблених у психологічній науці. Питання сумісності подружжя в різних сферах висвітлюються у працях А.Н.Волкова, М.М.Обозова, Е.М.Тійт, Т.М.Трапезнікової, S.J.Bahr, C.V.Chappel, G.K.Leigt, R.B.Schafer та ін. Сумісність подружжя визначають як таке оптимальне поєднання їхніх рис, за якого можливе створення «психотерапевтичного союзу», причому часто дане поняття висувається як важлива умова для виконання психотерапевтичної функції сім'ї [7, с. 106]. Сумісність – це поняття для позначення об'єктивної відповідності властивостей суб'єктів взаємодії по відношенню до діяльності, що їх об'єднує [2, с. 67].

На думку А.Н.Волкової, існує кілька рівнів незалежних одна від одної характеристик, що зумовлюють подружню сумісність. На першому рівні представлені соціологічні характеристики: вважається, що позитивно впливають: 1) високий рівень освіти подружжя, 2) відсутність різниці в освіті подружжя, 3) гарні житлові умови. Другий рівень представлений соціально-психологічними характеристиками шлюбних партнерів: 1) задоволеність подружжя їхніми стосунками, 2) високий рівень емоційної привабливості партнерів один для одного, 3) високий рівень взаємоповаги партнерів, 4) узгодженість сімейних установок і подружніх ролей [2, с. 133-134].

Наступним поняттям, що вимагає аналізу, є стабільність подружніх стосунків. Ця проблема розробляється у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників (Д.Кутсар, Н.Ю.Максимова, N.Ackerman, R.Levinger та ін.).

Поняття «стабільність сім'ї» увів Н.Аккерман [17, с. 5]. Стабільність сім'ї, на його думку, передбачає збереження ідентичності у часі, контроль над конфліктами і здатність сім'ї до зміни і подальшого розвитку.

Схема стабільності шлюбу вперше була запропонована Р.Левінгером, який розглядав стабільність шлюбу як результат балансу трьох типів сил:

- внутрішнього притягання, пов'язаного з привабливістю індивідів один до одного (любов, дружні стосунки, фінансова підтримка, високий соціальний статус чоловіка, престижність положення сімейної людини, її великі можливості в різних сферах);

- зовнішньої підтримки шлюбу (моральні обов'язки щодо шлюбу, побоювання зашкодити кар'єрі розлученням, обов'язки щодо дітей, труднощі, пов'язані з соціальною роллю самотньої людини, правові бар'єри, ганьба розлучення) – «соціальні бар'єри», які протидіють розлученню;

- сил, що протидіють стабільності (інший партнер, конфлікт кар'єри і шлюбних обов'язків, протиріччя між прив'язаністю до батьків і партнера, привабливість свободи від сімейних обов'язків, прагнення жити на свої кошти тощо) [19].

Д.Куртсар виокремлює формальну і неформальну стабільність шлюбу [6]. Неформальний стабільний шлюб визначають три чинники: якість подружніх стосунків, рівень бар'єру перед руйнуванням шлюбу, наявність чи відсутність альтернативи шлюбу.

У психологічній літературі шерех авторів розмежовує такі поняття як успіх шлюбу і стабільність [3, 12, 16]. Успішний шлюб, на думку І.Н.Хмарука, передбачає побутову, емоційну і сексуальну адаптацію, яка супроводжується певним рівнем духовного взаєморозуміння шлюбних партнерів при збереженні і підтвердженні індивідуальних потреб кожного з партнерів [16, с. 21]. При цьому А.І.Татищева показала, що такий критерій, як стабільність є необхідною, але недостатньою умовою для адекватної діагностики якості шлюбу [12]. Факт збереження шлюбу не свідчить про психологічний бік взаємодії шлюбних партнерів – як партнери оцінюють свої стосунки, чи щасливі вони. Стабільність і задоволеність шлюбом, незважаючи на їх поєднання, також не є тотожними характеристиками – стабільні шлюби далеко не завжди характеризуються високим рівнем задоволеності партнерів, а шлюби, де вони задоволені міжособистісними стосунками, можуть бути нестабільними.

Поняття «стійкість шлюбу» і «стабільність шлюбу» розрізняються і в дослідженнях В.В.Бойка, О.Г.Гукової, В.М.Кишинця, В.А.Сисенка та ін. Так, стійкість шлюбу розглядається як «стійкість системи взаємодії між шлюбними партнерами, ефективність і результативність їхньої взаємної діяльності, спрямованої на досягнення як взаємних, так і індивідуальних цілей подружжя» [11, с. 25]. Показником стійкості шлюбу, на думку В.В.Бойка, може слугувати оцінка його міцності, яку дають самі партнери [1]. При цьому стійкість шлюбу – це характеристика його стану в той чи інший момент часу, а стабільність шлюбу – часовий процес [5].

А.К.Дмитренко виявив варіативні та інваріантні чинники стабільності шлюбу [4]. Варіативні – це такі характеристики спілкування подружжя, які у процесі становлення сім'ї узгоджуються і виявляються в адаптації партнерів до ролей, у взаєморозумінні, в терпимості один до одного. Інваріантні характеристики

стабільного шлюбу – це ті сфери подружнього спілкування, які залишаються незмінними або слабо піддаються корекції ззовні, але відіграють суттєву роль у збереженні стабільності шлюбу (установки партнерів на цінності сім'ї, ціннісно-орієнтаційна єдність, високий рівень розвитку моральної сфери особистості, наявність почуття любові до свого партнера, позитивні репродуктивні установки, висока оцінка сімейного життя). Оптимальне поєднання варіативних і інваріантних характеристик спілкування подружжя слугує індикатором задоволеності шлюбом кожного партнера.

Проблема задоволеності шлюбом та її чинників займає важливе місце в психології сімейних стосунків. Значний внесок у її вивчення внесли зарубіжні (М.Аргайл, С.Альбрехт, Р.Вінч, Р.Левіс, Д.Олсон, К.Ренне, Б.Роллінс) та вітчизняні (Ю.Є.Альошина, Т.В.Андрєєва, М.Ю.Арутюнян, І.Н.Хмарук, А.Н.Волкова, Т.А.Гурко, Н.Н.Обозов, Т.В.Сенько, В.В.Столін, А.І.Ташова, Е.М.Тіт та ін.) дослідники.

Існує два підходи до визначення задоволеності шлюбом: 1) відповідність між наявним та бажаним, тобто наявного з можливими альтернативами, якщо існуючі стосунки припинилися [21], і 2) ототожнення задоволеності шлюбом з суб'єктивним відчуттям задоволення-незадоволення при оцінці подружжям всіх аспектів шлюбу [18]. Задоволеність шлюбом розглядають також як узагальнену емоцію, генералізоване переживання і зазначається, що дане стійке емоційне відчуття може виявлятися як в емоціях, так і в різноманітних думках, оцінках, порівняннях [10].

Виділяють загальну задоволеність шлюбом і задоволеність окремими аспектами шлюбу, що складається з окремих оцінок його різних сторін залежно від вимог, що ставляться до особистості партнера і до обставин сімейного життя [10].

На задоволеність шлюбом впливає якість міжособистісних стосунків, причому особливо відзначається важливість сприймання і оцінки рольової узгодженості і рольової адекватності партнера, тобто рольової відповідності того, наскільки успішним сприймають свій шлюб самі партнери. Що стосується розподілу ролей у сім'ї, то він прямо не пов'язаний із задоволеністю шлюбом. Існують дані про те, що рольова задоволеність партнерів тим вища, чим більша відповідність між оцінками виконання ролей партнером і очікуваннями відносно нього, а також чим вища оцінка якості своєї рольової поведінки і рольової поведінки партнера [13].

На задоволеність шлюбом більшою мірою впливають і особливості міжособистісного сприймання партнера, їх характерологічні і особистісні риси, а також узгодженість цінностей подружжя. Встановлено, що з психологічною задоволеністю подружжя у шлюбі позитивно корелює висока подібність характерів партнерів. У стабільних шлюбах спостерігається тісний зв'язок між цінностями партнерів. Зі збільшенням стажу подружнього життя цінності, що не заторкують смислових утворень партнерів, змінюються, відображаючи тим самим міру їхньої особистої задоволеності шлюбом і життям загалом [4].

Не менш важливими чинниками, які впливають на міру задоволеності подружжя шлюбом є соціально-економічні та статусні чинники. Результати дослідження свідчать про те, що існують прямі позитивні зв'язки між задоволеністю шлюбом і рівнем освіти, прибутком подружжя, наявністю дітей в

сім'ї, позитивною оцінкою свого здоров'я, задоволеністю роботою; і негативних зв'язків – між задоволеністю шлюбом і зловживанням алкоголем одним з партнерів, відчуттям депресії і самотності [20].

Дослідниками особливо відзначається той факт, що для задоволеності шлюбом важлива успішна адаптація партнерів у суб'єкт-суб'єктних стосунках, відзначається необхідність наявності між партнерами саморозкриття, глибокого взаєморозуміння і прийняття поглядів і поведінки партнера, спільних символів у процесі спілкування [4, 12].

Загальна задоволеність шлюбом тісно пов'язана з оцінкою рольової адекватності подружжя (або якістю виконання ролей партнером), а також частота розбіжностей з партнером щодо виконання ролей, що було показано в дослідження В.А.Chadwick, S.L.Albrecht і Р.Р.Kunz [за 18]. Рольова задоволеність тим вища, чим більша відповідність між оцінкою виконання ролей партнером і очікуваннями відносно нього, чим вища оцінка якості своєї рольової поведінки і рольової поведінки партнера. Досліджувані відзначали, що розподіл ролей в їхніх сім'ях сам по собі не пов'язаний з їхньою задоволеністю шлюбом і сімейними ролями.

Н.Ф.Федотова вивчала зв'язок між особливостями сприймання шлюбними партнерами особистісних характеристик один одного і їх оцінками різних сторін свого шлюбу [14]. Зокрема, оцінки подружжям різних сторін своїх стосунків значуще пов'язані з подібністю рольових вимог партнерів, рольовою відповідністю чоловіка і дружини, тобто подібністю еталона з тим, як оцінюється партнер, з розумінням вимог партнера. Подібність рольових очікувань виявилась особливо важливою для того, щоб партнери сприймали зміни своїх стосунків після народження дитини як сприятливі.

Існують і гендерні відмінності задоволеності шлюбом. Так, У. Харлі виявив, що для чоловіків це – статеве задоволення, спільний відпочинок, зовнішня привабливість дружини, ведення дружиною домашнього господарства, моральна підтримка, захоплення дружини чоловіком. Для жінок найважливішими виявились: романтична атмосфера в сім'ї, ніжність у стосунках з чоловіком, фінансова підтримка і відданість чоловіка сім'ї [15].

Висновки. Задоволеність шлюбом тісно пов'язана з соціально-психологічним кліматом сім'ї, стійкістю та стабільністю шлюбу. У ході проведення численних досліджень задоволеності шлюбом виявлені різноманітні її чинники: соціально-економічні, статусні, а також психологічна сумісність партнерів, відповідність рольовим очікуванням партнера, статеві відмінності та ін. Перспективами подальших досліджень є з'ясування задоволеності шлюбом залежно від рольових очікувань партнера у сім'ях з різним стажем подружнього життя.

Література

1. Бойко В.В. Малодетная семья (социально-психологический аспект) / В.В. Бойко – М.: Мысль, 1988. – 237 с.
2. Волкова А.Н. Социально-психологические факторы супружеской совместимости: Дис. ...канд.психол.н.: 19.0.05 / А.Н.Волкова – Л., 1979. – 181 с.
3. Голод С.И. Стабильность семьи: социологический и демографический аспекты / С.И.Голод – Л.: Наука, 1984. – 136 с.
4. Дмитренко А.К. Социально-психологические факторы стабильности брака в первые годы супружеской жизни: Дис. ...канд.психол.н.: 19.00.05 / А.К.Дмитренко – К., 1989. – 177 с.

5. Добрынина О.А. Проблема формирования благоприятного социально-психологического климата семьи: Дис. ...канд.психол.н.: 19.00.05 / О.А.Добрынина – Новокузнецк, 1992. – 205 с.
6. Куртсар Д. О неформальной стабильности брака / Д.О.Куртсар // Человек после развода. – Вильнюс, 1985. – С. 67-71.
7. Обозов Н.Н. Диагностика супружеских затруднений / Н.Н.Обозов , А.Н. Обозова // Психологический журнал. – 1982. – Т.3. - № 2. – С. 147-151.
8. Ощепкова А.П. Социально-психологический аспект семейно-брачных отношений: Дис. ...канд.филос.н. / А.П. Ощепкова – Томск, 1974. – 184 с.
9. Сермягина О.С. Социально-психологические предпосылки межличностной напряженности в семье: Дис. ...канд.психол.н.: 19.00.05 / О.С.Сермягина – Л., 1985. – 230 с.
10. Столин В.В. Опросник удовлетворенности браком / В.В.Столин, Т.Л.Романова, Г.П.Бутенко // Вест. Моск. ун-та. Сер.14: Психология. – 1984. - № 2. – С. 54-61.
11. Сысенко В.А. устойчивость брака: проблемы, факторы и условия / В.А.Сысенко – М.: Финансы и статистика, 1981. – 199 с.
12. Тащева А.И. Атрибутивные процессы в супружеских конфликтах: Дис. ...канд.психол.н.: 19.00.05 / А.И.Тащева – М., 1987. – 257 с.
13. Тийт Э.М. Факторы личности и разрушение семьи / Э.М.Тийт // Проблемы стабильности брака [под ред. Э.М.Тийта] – Тарту, 1980. – С. 119-120.
14. Федотова Н.Ф. Некоторые вопросы межличностного познания в семье / Н.Ф.Федотова // Психология межличностного познания [отв. ред А.А.Бодалев] – М.: Педагогика, 1981. – С. 177-195.
15. Харли У. Законы семейной жизни / У.Харли – М.: Протестант, 1992. – 207 с.
16. Хмарук И.Н. Социально-психологические корреляты выбора способа реагирования в ситуации измены супруга: Дис. ...канд. психол. н.: 19.00.05/И.Н.Хмарук–Ростов н/Д., 2000. – 178 с.
17. Ackerman N. Family therapy in transaction / N.Ackerman – Boston, 1970.
18. Burr W.R. Contemporary theories about the family / W.R.Burr –Vol. 2. General Theories. – N.Y.: Free Press, 1970. – P. 14-21.
19. Levinger R. Marital cohesiveness and dissolution: an integrative review / R.Levinger // Journal of Marriage and the Family. - 1965. – Vol. 27. - № 1. - P. 19-28.
20. Renne K. Correlates of Dissatisfaction in Marriage / K.Renne // Journal of Marriage and the Family. – 1970. - Vol.32. - № 1. P.54-68.
21. Rollins B. C. Marital Statisfaction over the Family Life Cycle / B. C. Rollins, H.Feldman // Journal of Marriage and the Family/ - 1970/ - Vol. 32, № 1. – P 20-28.

УДК.159.9:316.6

Лисевич М.С.

Інститут післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка, студентка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕЗАДАПТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПОДРУЖНІХ ПАР

Представлено теоретико-методологічні засади вивчення проблеми подружньої дезадаптивності. Представлено головні підходи до сутності дезадаптивності та її чинників. Показано, що внутрішньосімейний конфлікт є сутнісним проявом сімейної дезадаптивності.

Ключові слова: подружжя, дезадаптивна поведінка, дезадаптивність, внутрішньосімейний конфлікт

Представлены теоретико-методологические основы изучения проблемы супружеской дезадаптивности. Представлены главные подходы к сущности дезадаптивности и ее факторов. Показано, что внутрисемейный конфликт является сущностным проявлением семейной дезадаптивности.